

ВИЩА ОСВІТА В США: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

УДК 378 (73)

О. В. Тарасова

У сучасному світі освіта розглядається як важливий компонент економічного росту і процвітання країни. Її роль для людини та суспільства з кожним роком стає все більш значущою.

Будь-яке суспільство для забезпечення свого прогресивного розвитку, разом з іншими, повинно реалізувати і функцію виховання своїх членів. З цією метою воно створює систему освіти, тобто комплекс інститутів освіти. Основним типом інституту освіти є освітні заклади, що забезпечують виховання та навчання і (або) реалізують одну або декілька освітніх програм.

Літературою американських авторів, які описують освіту США, можна заставити довгі полиці у бібліотеках. На сотнях сторінок систему освіти США позиціонують як “найдемократичнішу”, “відкрити для всіх бажаючих”, “таку, що забезпечує справжню рівність освітніх можливостей”. Сучасна система освіти США, яка склалася під впливом історичних, економічних та соціальних чинників, характеризується низкою особливостей, що відрізняють її від західноєвропейських стандартів. Дійсно, порівняно з іншими розвиненими країнами американська система освіти виглядає більш демократично.

На нашу думку, необхідно проаналізувати систему освіти США з метою виявлення її особливостей, переваг і недоліків. Безумовно, американська освітня система з її новітніми методиками та підходами у навчанні є вартою уваги. А, оскільки, переймати позитивний досвід необхідно з метою підвищення власного професіоналізму, то цю тему можна вважати особливо актуальною для розвитку системи освіти в Україні.

Питання розвитку вищої освіти у Сполучених Штатах Америки широко висвітлено в науковій літературі. Структура вищої освіти ґрунтовно проаналізована В. Кременем, М. Степком та ін. Деякі організаційно-фінансові

аспекти розвитку вищої освіти в країні висвітлено А. Лютих [4], М. Дудкою [2] та ін. Питання кадрового забезпечення вищої школи проаналізовано в роботах К. Астахової. Оцінювання навчальних досягнень студентів розглядали І. Булах, О. Волосовець, Ю. Вороненко та ін.

Розвиток вищої освіти у США відображено також у великій кількості електронних джерел [5; 6; 10]. Увагу привертають веб-сайти провідних університетів країни, таких як: Гарвардський (засновано у 1636 р.) у Кембриджі (Бостон) [9]; Пенсільванський університет (1740 р.) у Філадельфії [16]; Принстонський університет (1746 р.) у Принстоні [13]; Колумбійський університет (1754 р.) [7]; Нью-Йоркський університет (1831 р.) у Нью-Йорку [12] та ін.

Ураховуючи актуальність проблеми, можна окреслити мету статті, яка полягає у висвітленні сутності навчального процесу в США, визначенні новітніх тенденцій у розвитку вищої освіти, а також розкритті пріоритетних напрямів цього розвитку.

Своєрідність американської вищої школи полягає в її багаторівневості і розгалуженості, поділу вищих навчальних закладів (ВНЗ) на державні та приватні, їх відмінності за якістю і кількістю ступенів, що присвоюються, наявності систем залікових одиниць, особливостях роботи професорсько-викладацького складу. Багаторівневості системи вищої освіти, створена на основі “розподілу функцій” між навчальними закладами, є саме тим механізмом, за допомогою якого в США намагаються вирішити проблему підвищення якості підготовки спеціалістів [3].

Підвищення якості й ефективності навчального процесу у вищій школі США здійснюється, здебільшого, за рахунок переосмислення традиційних форм і методів викладання, полегшення умов для занять студентів шляхом індивідуалізації навчання, збільшення комплексу новітніх технічних засобів, широкого застосування нових, нетрадиційних форм навчання.

Об’єктивна необхідність забезпечення високої якості підготовки та розвитку у студентів здібностей до творчої діяльності викликала у дидактиці

американської вищої школи значні зміни. Як зазначає більшість американських спеціалістів, сучасні студенти значно різняться за своїм життєвим досвідом, метою навчання, поглядами на освіту, перспективами на майбутнє, але всіх їх об'єднує недовіра до традиційних форм навчання.

Сучасна організація навчального процесу у вищій школі США надає можливість зробити висновки, що модернізація відомих форм і методів навчання є важливим та ефективним засобом підвищення якості освіти і свідчить про прагнення американських ВНЗ відповідати вимогам часу.

Досвід американських учених у розробці, виборі та застосуванні форм організації і методів активного навчання може бути корисним для української вищої школи, особливо стосовно організації самостійної роботи студентів, проведення міждисциплінарних семінарів. Досвід найкращих ВНЗ США свідчить, що ефективність навчання підвищується за умов використання такої організації навчання, зміст якої накладається на контекст майбутньої професійної діяльності студентів та подається в ігровій формі [2].

У США визнається вирішальна роль освіти в економічному і соціальному розвитку держави, у зміцненні її становища на світових ринках та у світовій економічній спільноті, у підтримці національної безпеки, що знаходить своє відображення в освітній політиці і практичних заходах щодо її реалізації.

Серед пріоритетних напрямків підвищення якості освіти можна виокремити такі: розробка академічних стандартів для студентів; підвищення вимог до рівня знань випускників шкіл, особливо у галузі точних наук; широке використання різноманітних тестових програм; застосування у навчальному процесі новітніх інформаційних технологій; започаткування нових програм оцінки якості викладання.

У сучасних умовах стає очевидним, що така мета навчання, як передача, засвоєння та накопичення певного багажу знань, уже не може відігравати ключову роль. Спрямованість навчального процесу на досягнення такої мети, на думку американських учених, на сьогодні зменшує можливості підвищення

якості підготовки спеціалістів, не відповідає перспективним напрямкам розвитку вищої школи.

За законом США про освіту, федеральний уряд надає фінансову допомогу штатам, навчальним закладам, які докладають зусиль для проведення освітньої реформи з метою вдосконалення якості освіти [3].

У сучасних умовах випускник ВНЗ повинен мати певні якості особистості, а саме: уміти адаптуватися до життєвих ситуацій, що постійно змінюються; самостійно здобувати знання; критично мислити; уміти опрацьовувати великі обсяги інформації; бути комунікабельним; самостійно працювати над розвитком свого культурного рівня.

Досягти відповідності сучасним вимогам, які висувають до спеціалістів, можливо лише через “гуманізацію” процесу навчання, оскільки навчання, орієнтоване на певного середнього учня, на засвоєння і відтворення знань, умінь та навичок, не може відповідати ситуації, що склалася.

Вирішення завдань освіти вимагає комплексних зусиль не лише вищої школи, але й всього суспільства. Процес навчання сучасної людини повинен стати безперервним. Саме тому в США виникла необхідність у дистанційному навчанні на основі сучасних інформаційних технологій.

На початку ХХІ ст. США переконливо демонструють, що освіта та професійна підготовка, “інвестиції в людину” відіграють усе важливішу роль у забезпеченні конкурентних переваг США як у межах національної, так і світової економіки [3].

Кадри різних кваліфікаційних рівнів США готуються у вищій та середній школі, у спеціальних державних професійних навчальних закладах, у навчальних закладах і на курсах приватних компаній, безпосередньо на робочих місцях. При цьому, окрім підготовки робочої сили, система освіти в США виконує важливу соціальну функцію – надає громадянам можливість реалізувати право на саморозвиток, часто і поза зв’язком із майбутньою професійною діяльністю.

Найважливішим джерелом професійної та загальної освіти є формальна освіта – вища і середня. Статистика свідчить, що близько 70 % американців мають вищу та незакінчену вищу освіту – один із найвищих показників у світі.

Значення формальної освіти, особливо вищої, є надзвичайно великим в окремих професійних групах. Так, понад 75 % спеціалістів вищої кваліфікації одержали освіту в університетах і коледжах.

Інше важливе джерело професійної освіти в США – підготовка на робочих місцях. Її пройшли близько 30 % американців. Особливо важливе значення така підготовка має для так званих “синіх комірців” – працівників усіх сфер економіки, а також серед працівників торгівлі, адміністративно-допоміжного персоналу.

Наступне важливе джерело професійної підготовки – навчальні центри приватних компаній, перш за все великих корпорацій. У них, за оцінками, пройшли підготовку більше 10 % американців.

Зазначені вище дані свідчать про те, що система освіти в США, особливо система формальної освіти, є доступною для широких мас населення. Це зумовлено загальним високим рівнем розвитку системи освіти в країні, її багатоцільовим і багатофункціональним характером (від проведення фундаментальних досліджень та забезпечення базовими загальними знаннями до вузької спеціалізації випускників навчальних закладів різних рівнів), а також масштабами асигнувань, які спрямовуються у цю сферу. Так, державні і приватні витрати на освіту значно зросли за останнє десятиліття (більше ніж на 66 %) та склали у 2010 році 965 млрд. дол., або близько 8 % ВВП. У цілому з державних джерел (федерального, штатних і місцевих бюджетів) фінансується абсолютна більшість – 4/5 усіх закладів сфери освіти США (від закладів дошкільної освіти до ВНЗ). Лише 20 % усіх закладів освіти підтримуються приватним капіталом (корпораціями, приватними фондами та фізичними особами) – їх витрати у 2010 році становили 208 млрд. дол. Таке співвідношення відображає важливу особливість американської системи формальної освіти – домінуючу роль держави в її фінансуванні [6].

Надзвичайно важливим чинником сфери освіти є її забезпеченість добре підготовленими педагогічними кадрами. У 2006 році в США нараховувалося 3 млн. шкільних вчителів, у тому числі більше 2,6 млн. – учителів державних шкіл. У вищій школі в тому ж році було зайнято 900 тис. викладачів, у тому числі 630 тис. – у державних ВНЗ і 260 тис. – у приватних. Більше 1 млн. людей мають “роботу, пов’язану з викладанням”: спеціалісти в галузі освіти, які працюють у промислових компаніях та у військовій галузі, консультанти і викладачі в музеях, бібліотеках тощо. Досить великою є кількість адміністративного персоналу, який працює в системі освіти – більше 1,2 млн. осіб.

Однією з центральних та наважливіших ланок американської системи освіти є ВНЗ. Загальна кількість студентів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів у 2010 р. перевищила 16,3 млн. осіб – це більше 1/3 кількості молодих американців студентського віку. З них 9,8 млн. осіб навчаються в університетах та чотирирічних коледжах, а 6,5 – у дворічних коледжах, що забезпечують післяшкільну спеціальну освіту. Загальні асигнування на вищу і середню освіту склали у 2010 р. 244,5 млрд. дол. (162,6 млрд. витрачається у державному секторі та 81,9 млрд. дол. – у приватному) [6].

Вища школа США переживає певну еволюцію. Тут, незважаючи на в цілому значно вищий рівень розвитку й ефективності навчання порівняно з шкільною освітою, також є чимало невирішених проблем. Залишається відносно низькою якість підготовки у багатьох ВНЗ країни, особливо державних. Серйозною проблемою є доступність вищої освіти через її високу вартість. Середні річні витрати студента, які пов’язані, наприклад, із перебуванням у приватному чотирирічному коледжі університету, у 2010 р. сягали 43,5 тис. дол. Ще у 2000 р. вони були більш, ніж удвічі нижчими.

З 1995 по 2010 роки витрати на навчання, наприклад, у державному дворічному коледжі виростили на 70 %, а в чотирирічному – на 86 %; водночас як розмір максимальної стипендії студентам із малозабезпечених сімей скоротився

на 25 %. Хоча охопленість вищою освітою як серед американців, так і серед представників етнічних меншин, розрив та ступені цієї охопленості значно виросли на користь американців.

Актуальною для вищої школи США залишається проблема нестачі викладачів низки науково-технічних дисциплін, що призводить до активного залучення в університети високкваліфікованих кадрів із-за кордону. Так, за даними 2009 р., частка іноземців серед викладачів інженерних наук становила 37 %, математики і комп'ютерних наук – 27 %. Переважно це вчені з таких країн, як Індія, Китай, Великобританія, Канада, Південна Корея. Цей недолік (нестача власних кадрів) успішно долається, як бачимо, без додаткових витрат з боку США за рахунок “витоку умів” із-за кордону. На користь американської науки й економіки слугує і зростаюча кількість захищених іноземцями в США докторських дисертацій. Їх кількість з науково-технічних дисциплін подвоїлась за період з 1997 по 2008 рр. і досягла 10 тис. Цей показник відповідає середньорічному росту кількості захистів на 8,2 % порівняно з ростом кількості докторських захистів американцями на 1,9 % щорічно. При цьому 68 % іноземців, які захистилися в США в період 2002–2007 рр., планували залишитися в США, а 44 % – одержали відповідні пропозиції від роботодавців. Особливо багато таких учених із Китаю (59 %) та Індії (57%) [11].

Нові вимоги до кваліфікації кадрів суттєво змінюють вимоги до системи вищої освіти, зумовлюють постійний пошук оптимальних підходів до спеціалізації студентів, до методів освіти.

У 2005 році в США налічувалось 3680 ВНЗ; з них 1594 – державних і 2086 – приватних. Вони являють собою досить широкий спектр університетів та чотири- і дворічних коледжів, які помітно відрізняються як за якістю освіти, так і за навчальними цілями. Ураховуючи різноманітність закладів вищої освіти, Фонд Карнегі запропонував класифікацію всіх існуючих інститутів американської вищої школи, що містить 10 основних категорій ВНЗ залежно від кількості студентів, які в них навчаються, масштабів фінансування наукових досліджень і кількості навчальних курсів, які вони пропонують [10].

До першої групи належать дослідницькі університети першої категорії. Ці університети пропонують широкий вибір програм для здобуття першого наукового ступеня – бакалавра, що присвоюється після завершення чотирьох років навчання, для продовження освіти в аспірантурі і здійснення досліджень. Вони присуджують щонайменше 50 ступенів доктора наук та одержують не менше 40 млн. дол. щорічно в якості державної підтримки (незалежно від приватного чи державного статусу університету).

Другу групу становлять також дослідницькі університети, але обсяг одержуваної ними фінансової допомоги від держави є меншим, ніж в університетів першої групи (від 15,5 до 40 млн. дол.) і, відповідно, меншими є обсяги досліджень та масштаби підготовки спеціалістів вищої кваліфікації. Ці дві групи провідних, найпрестижніших університетів (у 2006 р. їх нараховувалось близько 150) є ядром американської системи вищої освіти і фундаментальної науки країни. У них навчається приблизно 3,8 млн. студентів, або більше 24 % їх загальної кількості.

У третій та четвертій групах університетів подано навчальні заклади, в яких масштаби наукових досліджень є відносно невеликими, але які присвоюють ступені доктора наук. У третій групі таких ступенів присвоюється не менше 40 у рік із як мінімум п'яти спеціальностей; у четвертій – не менше 20 докторських ступенів щорічно щонайменше з однієї спеціальності або не менше 10 ступенів щорічно як мінімум з трьох спеціальностей. Таких університетів у США налічується 139 з кількістю студентів майже 2,3 млн. осіб (12 %).

Наступні дві групи – п'ята і шоста – це університети та коледжі, які крім підготовки бакалаврів присвоюють також ступені магістрів наук (це вимагає навчання ще впродовж 1–2 років, поглибленої спеціалізації з обраної дисципліни і у більшості випадків захисту диплома). У цих університетах та коледжах (їх налічується 730) більше половини всіх ступенів бакалавра повинні присвоюватися не менше, ніж за двома дисциплінами. Різниця між п'ятою і шостою класифікаційними групами полягає у кількості студентів – у першому

випадку їх має бути не менше 2500, у другому – від 1500 до 2500 осіб. У цих групах навчається одна з найчисленніших груп студентів – 3,7 млн. осіб (23,1 %).

Сьома та восьма класифікаційні групи містять 625 чотирирічних коледжі, що присвоюють ступені бакалавра у різних галузях природничих і гуманітарних наук. Їх відрізняють, перш за все, правила прийому при вступі – у восьмій групі вони більш ліберальними. У чотирирічних коледжах у США навчається 1,3 млн. студентів (5,8 %).

Дев'ята група подана дворічними коледжами. 1473 таких коледжі, де навчається найбільша кількість студентів – 5,4 млн. (37 %), пропонують різноманітні спеціалізовані програми, які не потребують повномасштабної вищої освіти. Ці коледжі надають середню спеціальну освіту.

Нарешті, остання, десята група подана професійними школами університетів та іншими спеціалізованими інститутами, що дають вищу освіту – від ступеня бакалавра до ступеня доктора наук. До них зазвичай відносять школи бізнесу й управління, інженерні і педагогічні коледжі, юридичні та медичні школи, теологічні школи і школи мистецтв, музики та дизайну. У 352 таких спеціалізованих закладах навчається близько 500 тис. студентів.

Отже, США мають широку і диверсифіковану систему вищої освіти, без сумніву, одну з найрозвиненіших у світі. Американська вища школа підготувала, наприклад, у 2007 р. майже 1,5 млн. бакалаврів (5 % населення країни студентського віку, тобто осіб до 35 років), близько 500 тис. магістрів (1,7 %) та більше 48 тис. докторів наук (0,2 %) у різних галузях знань.

У провідних ВНЗ США, перш за все у дослідницьких університетах, вирішення проблем вбачають у відході від вузької спеціалізації (що є характерною рисою американської вищої школи), у підготовці кадрів широкого профілю, у навчанні спеціалістів основних наукових принципів замість інформативних знань і конкретних навичок, і у ставці на теорію, на системний підхід. З таким завданням найкраще справляються навчальні заклади, в яких не лише зосереджені наукові школи з різних галузей, що забезпечують широку

міждисциплінарну та фундаментальну базу освіти, але й в яких одержані знання постійно підтримуються власними науковими дослідженнями викладачів, аспірантів і студентів старших курсів.

Вищі навчальні заклади почали активно готувати спеціалістів новітніх професій – аналітиків систем, спеціалістів у галузі генної інженерії, спеціалістів у сфері інформаційних технологій та фахівців у сфері міжнародних відносин. Наприклад, з 1991 по 2010 рр. кількість випускників ВНЗ, що спеціалізуються в галузі інформаційних технологій збільшилась майже у 10 разів і досягла 30,4 тисяч. При цьому, хоча кількість населення студентського віку за період 1995–2010 рр. скоротилася майже на 22 % (з 24 до 18 млн. осіб), кількість присвоєних кваліфікаційних та вчених ступенів (бакалаврів, магістрів і докторів наук) виросла в середньому на 27 %.

Держава активно сприяє подальшому розвитку вищої освіти в країні. Поставлено амбіційну мету – зробити вищу освіту в США такою ж доступною, як і середня. Середній рівень освіти в країні до 2015 року планується підняти до не менше 15 років навчання (у 2005 р. він становив 12,8 років). Для реалізації цього завдання було прийнято низку законодавчих актів та державних програм. Так, введено різноманітні податкові пільги і звільнення від сплати податків на період навчання в університетах та коледжах, у 2006 р. до 6 млн. осіб розширено коло одержувачів грантів на навчання у ВНЗ.

Завдяки системі освіти динамічно змінюється весь кадровий потенціал США. Постійно зростає частка працівників, зайнятих переважно розумовою працею (близько 68 % у 2009 р.), та особливо представників принципово нових професій. Це – прямий результат більш інтенсивної підготовки наукових кадрів американською системою освіти.

Отже, усе зазначене вище свідчить про те, що розвиток освіти в США за останні роки досить позитивно впливає на економічний і соціальний розвиток країни. Американський уряд прагне й надалі посилювати роль і значення освіти для економіки країни, оскільки усвідомлює її пріоритетне значення для суспільного розвитку держави. Основним напрямком удосконалення системи

освіти в США в сучасних умовах стає покращення якості підготовки кадрів на всіх її ланках, їх пристосування до постійно зростаючих вимог ринку праці, до чинників глобальної конкуренції, які постійно змінюються. Крім того, надзвичайно важливим питанням залишається розширення доступу до освіти, перш за все вищої, подолання за допомогою підвищення освітнього та кваліфікаційного рівнів існуючих відмінностей у розмірах оплати праці і рівня життя населення.

Список використаної літератури

1. Дзвінчук, Д. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління : монографія / Д. Дзвінчук. – К. : ЗАТ “Нічлава”, 2006. – 378 с.
2. Дудка, М. І. Вища школа України: стратегія управління і проблеми реформування : монографія / М. І. Дудка. – Харків : Основа, 2002. – 272 с.
3. Лунячек, В. Е. Деякі практичні питання управління освітою в США / В. Е. Лунячек // Нова педагогічна думка . – 2008. – № 1. – С. 16–20.
4. Лютих, А. А. Высшее образование и наука в России и США: некоторые аспекты развития и сотрудничества / А. А. Лютих // Образование – XXI век: непрерывное образование – основа социализации личности : материалы Международной научно-практической конференции / под ред. Н. А. Проворотовой, П. А. Бабкина. – Воронеж, 2004. – С. 84–89.
5. American Association of State Colleges and Universities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aascu.org/>.
6. American Council on Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.acenet.edu>.
7. Columbia University [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.columbia.edu/>.
8. Educational Testing Service [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ets.org> .
9. Harvard University [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.harvard.edu/>.
10. House of Tutors [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.houseoftutors.com> .

11. National Center for Education Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nces.ed.gov/programs/digest/d07/tables/dt07_005.asp.

12. New York University [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nyu.edu/>.

13. Princeton University [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.princeton.edu/>.

14. The Princeton Review [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.princetonreview.com>.

15. University of Massachusetts Boston [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umb.edu/>.

16. University of Pennsylvania [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.upenn.edu/>.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Бідюк Н. М.